

1 Svijećnjak iz crkve sv. Kuzme i Damjana u Lastovu

SOFIJA PETRICIOLI

Njemački renesansni svijećnjaci na Jadranu

Još prije nekoliko godina upozorio je C. Fisković na jedan viseći svijećnjak u crkvi sv. Kuzme i Damjana u Lastovu, ali ne imajući dovoljno komparativnog materijala, ograničio se samo na njegov opis.¹ Međutim neočekivanim hidroarheološkim nalazom kod otočića *Gnalića*² u Pašmanskome kanalu riješilo se pitanje porijekla i datacije toga svijećnjaka.

Taj neobično vrijedni i bogati nalaz sačinjavali su ostaci trgovačkog broda iz kraja XVI stoljeća³ s kompletnim teretom koji je nosio. Među teretom nađen je velik broj dijelova mjedenih zidnih i stropnih svijećnjaka⁴ vrlo sličnih onome s Lastova. Od ovog velikog

broja (357 komada) uspjelo je sklopiti, na žalost, samo jedan kompletni viseći svijećnjak, jer je more znatno oštetilo sve tanje dijelove (na prvome mjestu tanjuriće za vosak). No i taj jedan svijećnjak bio je dovoljan da se na osnovi njegova izgleda otkrije porijeklo i tip svih ostalih predmeta.

Svijećnjaci potječu sa sjevera Evrope, odnosno iz sjeverne Njemačke, a najvjerojatnije iz *Lübecka*.⁵ Lübeck je, naime, bio središte njemačke Hanse, koja je odigrala značajnu ulogu u rasprostiranju ovih svijećnjaka, a, s druge strane, u Lübecku se još i danas nalaze dva najljepša primjerka ovog tipa i za koje se drži da su ondje i izrađeni.⁶ S obzirom na razvoj svijetilnika, tip kojemu pripadaju naši svijećnjaci nalazi se u sre-

¹ C. Fisković *Lastovski spomenici*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Split 1966, str. 40.

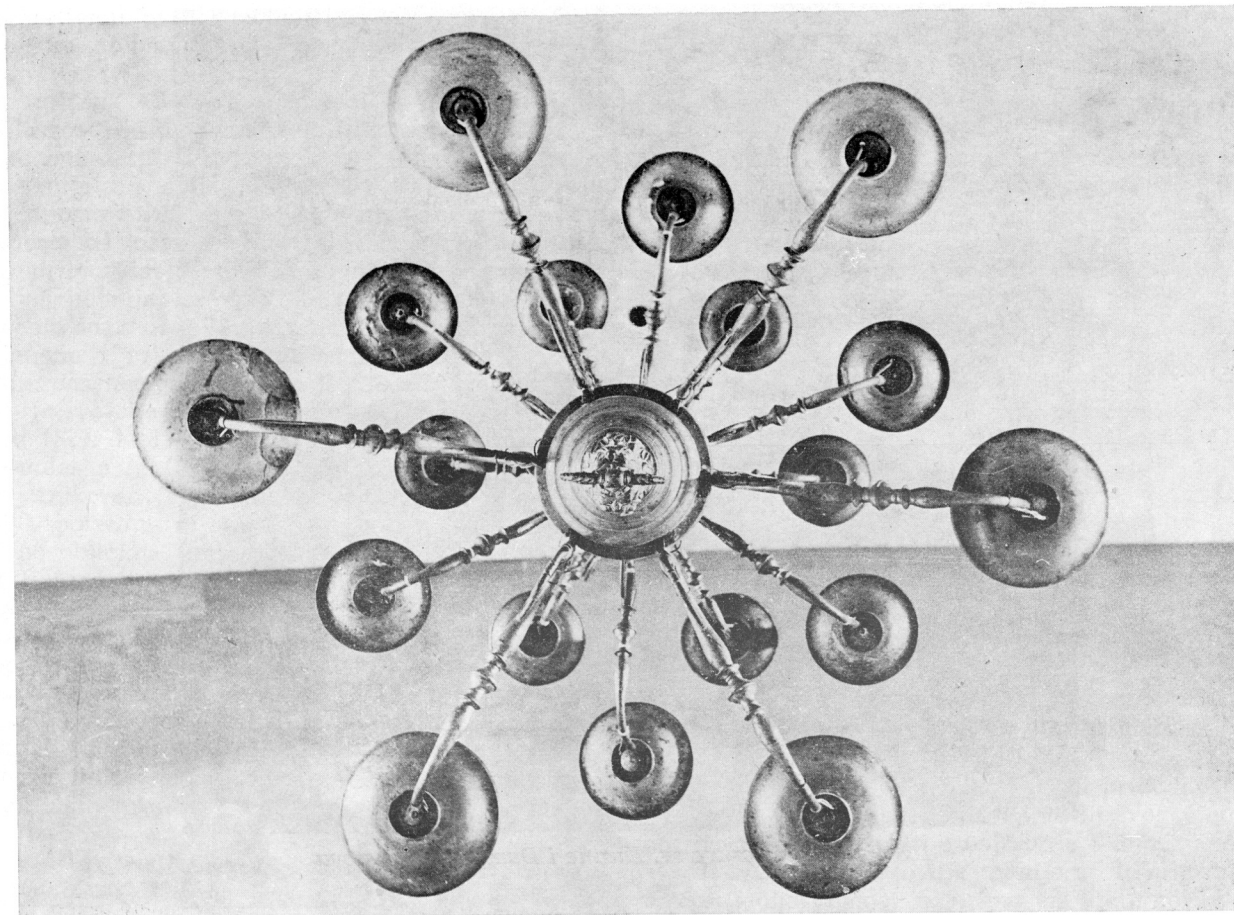
² K. Radulić, *Brod kod Gnalića*, naše najbogatije hidroarheološko nalazište, Vrulje, br. 1, Zadar 1970, str. 4.

³ Nalaz je točno datiran godinom 1582. koja je odlivena na dva nađena brončana topa. Upotrebno vrijeme brončanih topova iznosi oko trideset godina, pa je prema tome brod potopljen najkasnije u prvim godinama XVII stoljeća.

⁴ S. Petricioli, *Mjedeni svijećnjaci*, Vrulje, br. 1, Zadar 1970, str. 33.

⁵ K. Jarmuth, *Lübecker Leuchten vom Meeresgrund*, Lichttechnik 3/1969, str. 72.

⁶ K. Jarmuth, *Lichter leuchten im Abendland*, Berlin 1967, str. 164.

2 Svijećnjak iz crkve sv. Kuzme i Damjana u Lastovu (pogled odozdo)

dini između teških gotičkih kruna i tzv. flamanskog tipa lusteru, koji se zadržao cijelo XVII stoljeće.

Kako se u našoj literaturi malo pisalo o takvim predmetima, ukratko ćemo iznijeti razvojni put visećeg svijećnjaka od XIV do XVI stoljeća. Viseći mesingani svijećnjak vuče svoje porijeklo od obješenog jednostavnog drvenog križa na čije krakove su se lako montirale svijeće.⁷ U XIV i početkom XV stoljeća drveni križ su već zamijenila dva tipa svijećnjaka izrađena od mjedi. Jedan, vrlo dekorativan, bio je namijenjen gotičkim crkvenim prostorima, dok je drugi bio manji i jednostavniji, a upotrebljavao se za opremu kuća bogatih građana.⁸ Podsjetimo se na sliku bračnog para Arnolfini od Jan van Eyka. Od tog drugog, jednostavnijeg tipa razvili su se svi kasniji svijećnjaci. Taj tip je stvorio središnju os kao osnovni nosač svih ostalih dijelova, a u biti taj princip se sačuvao gotovo do danas.

Iz takva oblika svijećnjaka razvio se u drugoj polovini XVI stoljeća tip lusteru kojemu pripadaju svijećnjaci s broda i onaj iz Lastova. U tom novom tipu sve je podređeno osnovnoj namjeni: izvoru svjetla,⁹ predmetu koji osvjetljava, a dekorativni elementi dopušteni su jedino ako ne štete osnovnoj namjeni.

⁷ K. Jarmuth, o. c., str. 81.

⁸ K. Jarmuth, o. c., str. 96.

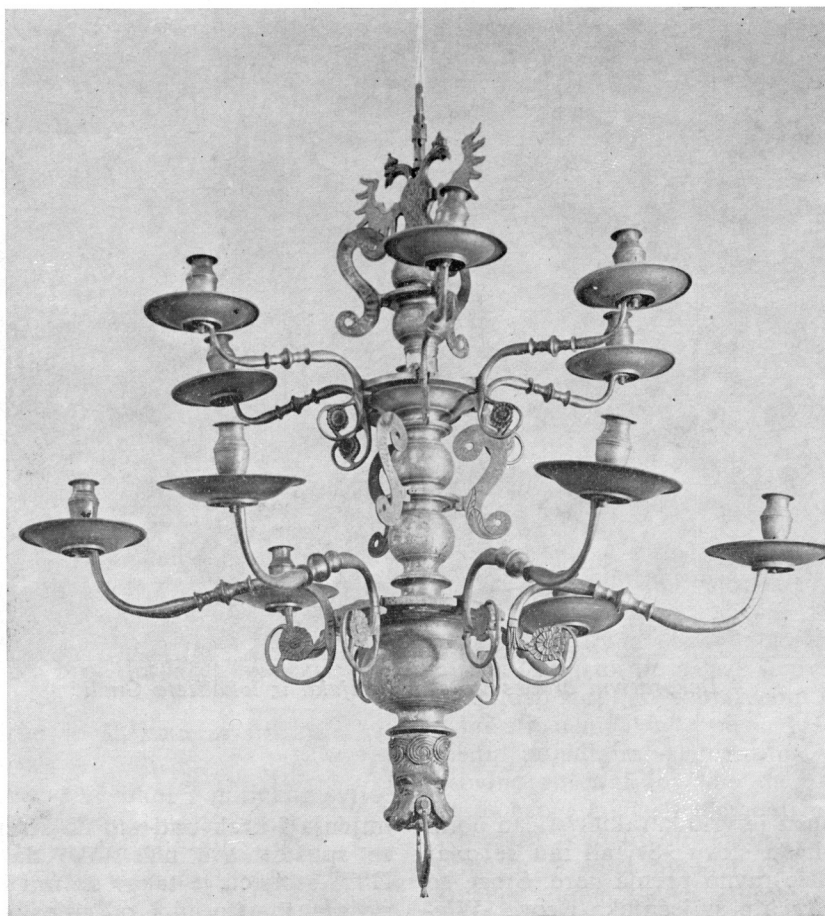
⁹ K. Jarmuth, o. c., str. 162.

Svijećnjak iz Gnalića, opisat ćemo promatrajući pojedinačno njegove sastavne dijelove na kojima ćemo pratiti njihov razvoj od gotičkog tipa prema baroknom.

Kao prvi dio opisat ćemo osovinu kao stup o koji se svi ostali dijelovi oslanjaju, a i zato što u toku stoljeća osovina doživljava veće promjene od nekih drugih dijelova.

Već je na osovini manjih gotičkih lusteru nestalo nefunkcionalnih dijelova sličnih tadašnjoj arhitekturi, te su bili zamijenjeni prstenastim i kuglastim elementima. Učvršćivanju tih oblika pridonijelo je i sve češće izrađivanje osovine s pomoću tokarenja koje je automatski nosilo sobom kružne oblike. U drugoj polovini XVI stoljeća počinje se formirati oblik osovine koji je karakterističan za renesansne svijećnjake.¹⁰ Najkarakterističniji je detalj osovine oveća kugla koja se svojim proporcijama ističe među ostalim dijelovima. U starijim svijećnjacima ona nema još stalnog smještaja na osovini i nalazimo je iznad i ispod prstena na koji se učvršćuju krakovi za svijeće. U početku nema niti oblik prave kugle nego je spljoštena i nije izrazito odvojena od ostalih dijelova.

Renesansni viseći svijećnjaci koji se vežu uz svijećnjak u katedrali u Lübecku, kao najkarakterističniji primjerak toga tipa, smještaju kuglu ispod najnižeg prstena za krakove, a ona je uskim grlom na obje strane odijeljena od susjednih dijelova. Niti renesansna kugla nema još potpuno pravilan kružni oblik.

3 Svijećnjak iz lokaliteta Gnalić

Među materijalom s potopljenog broda nađene su tri osovine koje nisu potpuno jednake ni svojom veličinom, a niti rasporedom prstenastih i kuglastih dijelova. Dakako da sve tri osovine imaju jako istaknutu kuglu malo spljoštenog oblika na samom donjem kraju. Dvije osovine, od kojih je jedna duža, a druga kraća, imaju gotovo jednaku profilaciju, dok se treća razlikuje od njih po jednom većem izduženom elementu na samoj sredini.

Osovina završava dvoglavi orlunjenim orlom raširenih krila. Kod starijih gotičkih svijećnjaka vrh osovine znali su ukrašavati različiti likovi religioznog ili mitološkog značenja. Međutim u renesansi dominira lik orla koji je preuzet iz grba vladajuće carske kuće Habsburgovaca. Prihvaćanju ovog heraldičkog simbola osobito je pridonijela popularnost Karla V u flamskim zemljama.¹¹ U brodskom teretu nađena su tri kompletna orla (to posebno ističemo jer se orao sklapa iz tri dijela: trupa i dva krila) potpuno istih karakteristika. Orlovi su vrlo elegantnih oblika, imaju vitke vratove i lijepo formirana krila, te se opaža da su ih izradile vještije ruke od onih koje su radile orla za svijećnjak u katedrali u Lübecku.

Osovina završava dolje lavljom glavom s dvostrukim licem. Lav drži u rastvorenim ustima ručku ukrašenu dvjema ribama. Lavlja glava u reljefu nalazila se već i na gotičkim svijećnjacima XV stoljeća i bitno se nije mijenjala sve do početka XVII stoljeća, kada je potpuno nestala i bila zamijenjena žirom ili tokarenim dugmetom.¹²

Od tri nađene osovine, dvije su bile ukrašene još i dekorativnim elementima u obliku slova »S«. Na većoj osovini ih je bilo šest raspoređenih u dva reda, jedan pri vrhu, a drugi po sredini osovine, dok je na manjoj bio samo jedan red u sredini osovine. Nađeno je ukupno šest S-elemenata no svi ne pripadaju istom svijećnjaku, jer su ukrašeni na dva načina: jedni horizontalnim crticama, a drugi polukružnim urezima koji podsjećaju na riblje ljuske.

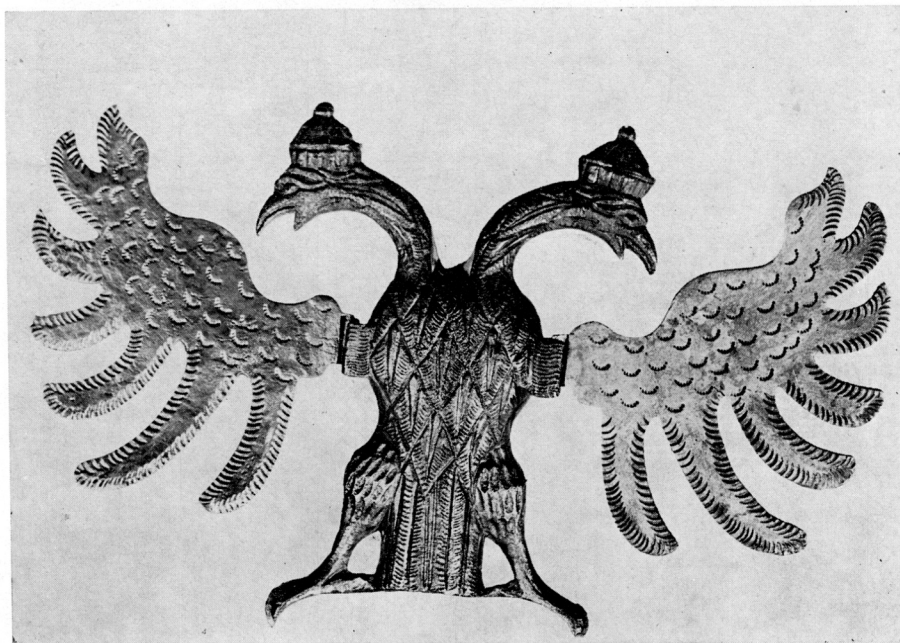
Kao drugi po važnosti od sastavnih dijelova svijećnjaka u svakom su slučaju krakovi koji nose svijeće. To su također dijelovi kojih se oblik često mijenja i vrlo je karakterističan za pojedino stilsko razdoblje.

Gotički krakovi gubili su se u gustoj šumi vitica i listova kojima su bili opterećeni. Kod renesansnih svijećnjaka, kojima pripadaju i naši, već smo spomenuli da je na prvom mjestu funkcionalnost. Tako su krakovi ostali oslobođeni od svih suvišnih dekoracija. Ostao je samo vrlo jednostavno zavnuti krak s jednim zadebljanjem po sredini, te malom margaritom u do-

¹⁰ K. Jarmuth, o. c., str. 175.

¹¹ K. Jarmuth, o. c., str. 172.

¹² K. Jarmuth, o. c., str. 179.

4 Dekorativni orao s vrha svijećnjaka iz lokaliteta Gnalić

njem zavoju. Za renesansu je vrlo karakterističan oblik kraka: on ima oblik sličan slovu »S«, ali mu se onaj dio koji nosi svijeću diže ravno prema gore. Stoga se u njemačkoj literaturi taj tip svijećnjaka i zove »Winkelarmkrone«.¹³ Kasnije u XVII stoljeću taj oblik se

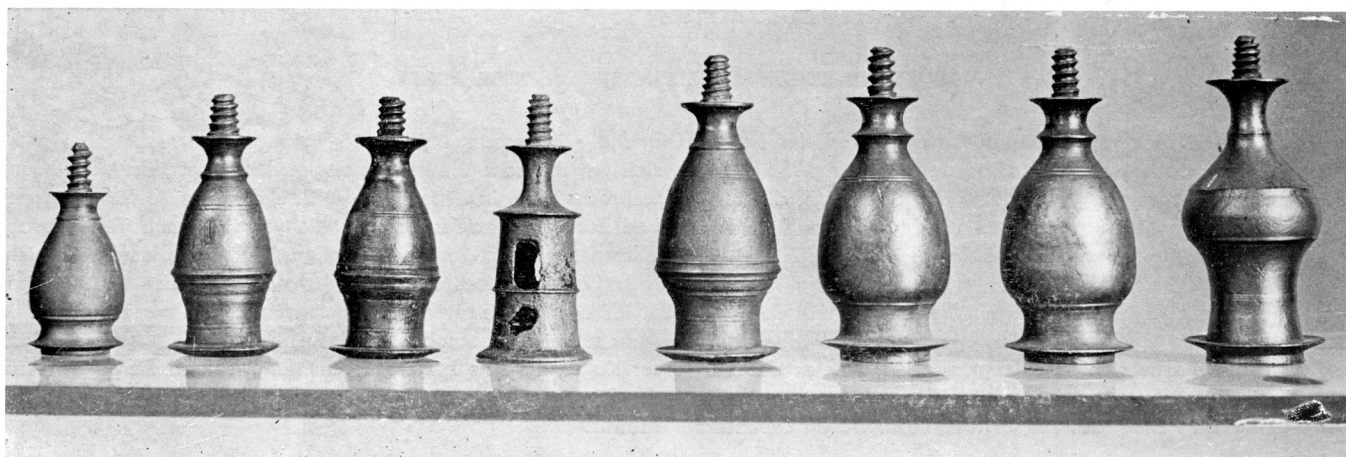
mijenja i krak umjesto da stremi prema gore, počinje se spuštati sve niže tako da tipični oblik kraka u XVII stoljeću je takav da mu je dio u koji se usađuje svijeća mnogo niži od mjesta gdje je krak fiksiran na osovinu.

5 Donja ručka svijećnjaka iz lokaliteta Gnalić

6 Gornja ručka svijećnjaka iz lokaliteta Gnalić

7 Raznovrsne čaške iz lokaliteta Gnalić

Sva tri viseća svijećnjaka iz lokaliteta *Gnalić* imali su dvanaest krakova podijeljenih na dva kata; u donjem veće krakove, a u gornjem manje. Prema K. Lipffert,¹⁴ broj krakova odnosno svijeća ima uvijek simbolično značenje. Tako broj dvanaest označava dvanaest apostola.

Svaki krak kompletiran je čaškom za uticanje svijeće i tanjurićem za vosak.

Čaške su se pojavile već kod manjeg gotičkog svijećnjaka. Monumentalni gotički svijećnjak imao je još umjesto njih šiljke.¹⁵ Među dijelovima svijećnjaka s broda nađeno je desetak različitih vrsta čaški. Među njima ima i čaški cilindričnog oblika s četiri izrezane rupe. Taj oblik poznat je još u gotici i prije se držalo da su svijećnjaci s takvim oblikom čaški stariji.¹⁶ Međutim nalaz kod *Gnalića* pokazao je da se taj oblik čaške upotrebljavao uz nove oblike sve do kraja XVI stoljeća. Ostale čaške imaju takozvani oblik urne¹⁷ i međusobno se razlikuju samo u veličini — ima ih većih, manjih, užih i debljih, ali osnovni oblik im je uvijek isti. Samo se još jedna vrsta čaške razlikuje nešto od njih po više baroknom obliku. No tip nema na sebi nikakvu numeraciju, kao što to imaju svi ostali dijelovi svijećnjaka pa i same čaške, te je potpuno sigurno da pripadaju zidnim krakovima.

Što se tiče tanjura ispod čaški, oni su vrlo jednostavni i čisto funkcionalni. Tanjuri gotičkih lusterata bili su na donjoj strani redovito ukrašeni različitim motivima, a najčešće motivom sličnim preokrenutoj kruni. Tanjuri s potopljenog broda nemaju ni jednog suvišnog profila na sebi. Razlikuju se samo po veličini, koja je bila podešena veličini kraka kojem su bili namijenjeni.

Viseći svijećnjak u *Lastovu* vrlo je sličan predmetima s potopljenog broda — na prvi pogled nam se čini gotovo istovjetan. No sada, kada smo podrobno promatrajući montirani svijećnjak s lokaliteta *Gnalić* doznali o stilskim promjenama koje su slijedile od XV do početka XVII stoljeća, ta sličnost postaje nam

manja. Čini se da je ovaj svijećnjak nekoliko godina stariji. Ako bolje pogledamo osovinu, opazit ćemo da na njoj još uvijek nema one veće kugle koja dominira u donjem dijelu osovine klasičnih renesansnih svijećnjaka. Umjesto nje nalaze se dva zaobljena prstena koji su gotovo stopljeni s prstenom što nosi krakove. Dakle, osim što nema kugle nema još ni istaknutih razmaka među pojedinim elementima. Profilacija je kod te osovine gušća i još kao da nije potpuno definirana: prstenasti i kuglasti elementi ne izmjenjuju se u tako strogom redoslijedu kao u prijašnjem slučaju. Na vrhu je osovina također okrunjena dvoglavim orlom, koji je gotovo identičan prijašnjemu, tek možda ima nešto manje elegancije u linijama vrata. Kako je za razliku od onih nađenih u potopljenom brodu ovaj svijećnjak bio cijelo vrijeme u upotrebi, na nekim se mjestima opažaju oštećenja. Tako je i orao ostao bez nogu i s oštećenim repom. Dolje osovina završava lavljom glavom s ručkom u ustima. Ona se od prijašnje razlikuje u obradi grive — koja je ovdje tretirana više skulptorski. I ova osovina je bila ukrašena dekorativnim elementima u obliku slova »S«, koji su se nalazili iznad najgornjeg reda krakova. Sada je sačuvan samo jedan takav element ukrašen horizontalnim crticama.

Za razliku od sva tri svijećnjaka s potopljenog broda, lastovski svijećnjak ima veći broj krakova i oni su raspoređeni u tri kata po šest komada, što znači da ih ukupno ima osamnaest. Krakovi u sva tri kata jednaki su krakovima koji su već prije opisani. Oni imaju oblik karakterističan za renesansne svijećnjake, a ukrašeni su također zadebljanjem po sredini i malom margaritom u zavoju. Međusobno se krakovi razlikuju samo po veličini, najveći su u najnižem katu, a najmanji u najgornjem katu. Čaške su cilindričnog oblika sa četiri karakteristične rupe, a to je oblik koji se češće javlja kod starijih svijećnjaka. Što se tiče tanjurića, oni su jednostavni kao i kod svijećnjaka iz lokaliteta *Gnalića*.

Vjerujem da sličnih svjetilnika poput ovih gore opisanih postoji i na drugim mjestima. Skromne seoske crkve na našim otocima gdje vrijeme sporije prolazi nego u živim središtima kopna, najpogodnija su mjesta za njihovo očuvanje. Nadam se da će ovaj članak pobuditi našu pažnju i prema tim vrijednim predmetima umjetnog obrta.

¹³ K. Jarmuth, o. c., str. 162.

¹⁴ K. Lipffert, *Symbol-Fibel*, Kassel 1961.

¹⁵ K. Jarmuth, o. c., str. 96.

¹⁶ K. Jarmuth me obavijestio da su to mišljenje zastupali stručnjaci prije nalaza kod *Gnalića*.

¹⁷ K. Jarmuth, o. c., str. 162.

DEUTSCHE RENAISSANCELEUCHTER AN DER ADRIA

Die Verfasserin beschreibt einen Messingleuchter, der sich in der Kirche der beiden Heiligen Kuzmo und Damjan auf Lastovo befindet, und zieht ihn in Vergleich zu den Leuchtern, die 1967 in dem gesunkenen Schiff gefunden wurden, das aus dem Ausgang des 16. Jh. stammt und das bei der kleinen Insel Gnalić in der Nähe von Biograd na moru gehoben wurde. Diese Leuchter waren in einzelnen Teilen verpackt und gingen als Handelsware mit dem Schiff. Da diese einzelnen Teile durch fast 4 Jahrhunderte vom Meere erheblich beschädigt wurden, war es der Verfasserin nur möglich, einen kompletten Leuchter zusammenzustellen. In beiden Fällen, des auf Lastovo befindlichen Leuchters

und der im gesunkenen Schiff gefundenen Leuchter handelt es sich um deutsche Winkelarmkronen der Renaissance, die höchstwahrscheinlich in Lübeck in der 2. Hälfte des 16. Jh. hergestellt und auf dem Handelswege in die verschiedenen Teile Europas gebracht wurden. An der östlichen Adriaküste waren sie bisher nicht bekannt. Nach der Verfasserin ist der Leuchter auf Lastovo etwas älter als der zusammengestellte aus dem gesunkenen Schiff, denn seine Achse hat mehr Gliederungen und ist ohne der grossen Kugel, die eine spätere Erscheinung ist und die an der Achse der Exemplare aus dem 17. Jh. eine dominierende Stellung einnimmt.